

УДК 37.037

ГРОМАДСЬКИЙ ВИМІР НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ СЕРГІЯ ПОДОЛИНСЬКОГО**Ю.Д. Марцинішин, В.К. Мотуз**

У статті досліджується важливий аспект формування світогляду видатного українського вченого С. Подолинського – його суспільно-політична діяльність.

Ключові слова: С. Подолинський, суспільно-політичне життя, марксизм, народництво, Громада.

Ім'я Сергія Андрійовича Подолинського – видатного українського вченого-новатора, мислителя, громадсько-політичного діяча фактично невідоме широкому загалу. Роботи Подолинського високо цінувалися представниками як вітчизняної культури та науки (І. Франко, М. Драгоманов, В. Вернадський, М. Грушевський), так і світового наукового поступу (І. Пригожин, І. Стенгерс, Л. Ларуш, Г. Одум і Е. Одум та інші).

Радянська історіографія, представлена такими іменами, як Л. Корнійчук та І. Мешко [1], С. Злупко [2], Л. Пащук [3], М. Рудько [4] тощо, репрезентує С. Подолинського як прихильника соціалізму і, що головне, керуючись оцінкою Ф. Енгельса, зводить нанівець його енергетичну теорію. Новий етап у дослідженні наукової спадщини вченого, заснований на нових методологічних засадах, представлений як українськими, так і зарубіжними вченими (Р. Сербін [5], М. Кратко [6], В. Чесноков [7]).

Проте сьогодні залишається актуальним питання всебічного осмислення цієї видатної постаті. Певні кроки у напрямку «повернення» Подолинського вже зроблені, зокрема, сьогодні в Україні публікуються праці винахідника енергетичної концепції, проте історики й досі не дослідили повну біографію та наукову спадщину Сергія Андрійовича.

Однією із важливих сторін життя С.А. Подолинського була його громадська діяльність. Відкидаючи традиційні штампи, автор дотримується думки, що Сергій Подолинський не відносився конкретно до тієї чи іншої суспільно-політичної течії та завжди залишав за собою свободу вибору організацій, які б найповніше задовольняли його

громадську позицію. Невизнання переваги якоїсь окремої доктрини Подолинським ще раз свідчить про синтетичний спосіб мислення як в політиці, так і в науці.

Модернізаційні реформи в Російській імперії стимулювали піднесення суспільного руху. Найвпливовішими політичними силами в Україні в другій половині XIX ст. були загальноросійські політичні течії народників, соціал-демократів, лібералів та український національний рух. Цілком закономірно, що суспільна думка цього періоду не тільки висувала численні моделі суспільного розвитку, а й пропонувала різні шляхи досягнення поставленої мети. Учасниками суспільного руху, розкучого завдяки змінам 1860–1890 років, ставали ширші верстви суспільства. Як і в європейських країнах у XIX ст., в Україні провідною силою у суспільно-політичному житті стала інтелігенція. Стикнувшись з пасивністю уряду, інтелігенція стала поступово переходити від простого висунення пропозицій до самоорганізації й намагань мобілізувати суспільство з метою втілення цих пропозицій, вдаючись при необхідності до революційних кроків.

В 1867 році Сергій Андрійович вступає до Київського університету, який був не лише освітнім центром, а й осередком суспільно-політичного життя. Сам Подолинський пізніше у своїй статті «Нігілізм в Росії» писав: «Ніде, принаймні в Росії, не цікавляться так політикою, як в університетах» [2, 92]. Потрібно зазначити, що Сергій Андрійович завжди вдало поєднував навчання й громадську діяльність.

Великий вплив на формування світогляду юного студента мав М. Зібер, гурток якого відвідував Подолинський. Микола Зібер – видатний економіст і соціолог зі швейцарсько-українського роду, член Київської Громади, згодом названої Старою Громадою, що гуртувала передове українство, професор політичної економії в Київському університеті. Зібер познайомив Подолинського з керівником Київської громади – М. Драгомановим [8, 237].

Побіжно зупинимося на цьому моменті. Народництво – складне явище, причиною виникнення якого була криза аграрного суспільства, перехід до національної та політичної форм суспільної свідомості. Прагнучи допомогти селянству після скасування кріпосного права, різночинна інтелігенція сприйняла утопічні ідеї селянського соціалізму й селянської революції Герцена й Чернишевського і на цій основі виробила власну систему поглядів на розв'язання селянської проблеми

[9, 73]. Українське народництво мало свої власні організаційні форми, що існували у вигляді громад.

Саме під час навчання Подолинського, в 1869 році, відроджує свою діяльність Київська громада, яка, на відміну від попередньої відкритої студентської організації 60-х років, перетворилася на таємне товариство, вступ до якого був жорстко регламентованим [10, 341].

Вже в грудні 1871 року С. Подолинський разом із Зібером та Драгомановим очолюють редакцію газети «Київський телеграф» – друкованого органу Громади. Як зазначає М. Пшеничний, «сміливим вторгненням у життя, демократичним підходом до наболілих місцевих тем» вони надобули великої популярності по всій Україні, а у книгарнях Києва навіть почали продаватися їхні фотокартки [11, 201]. Проте така популярність стала скоріше загрозою для журналістів, адже царський уряд після деякого послаблення почав контрнаступ у сфері суспільного життя та переслідував будь-які прояви вільнодумства.

Після закінчення університету, в 1871 році, С.А. Подолинський та М.І. Зібер виїхали за кордон. Вони побували у Львові, де зустрічалися із М. Бучинським, а звідти поїхали до Відня, де познайомилися із товариством галичан «Січ». Як результат, С.А. Подолинський мав змогу порівняти соціальні та національні проблеми українців Російської імперії та Австро-Угорщини [12, 319].

Сергій Андрійович продовжив навчання в університетах Західної Європи. При цьому навіть обраний фах Подолинського відповідав громадській позиції вченого. Так, на початку 70-х рр. переважна більшість російської студентської молоді, що перебувала в Цюріху, здобували освіту за спеціальностями сільського вчителя та лікаря для підготовки майбутнього «походу в народ». В Цюріху була організована російська бібліотека, на базі якої гуртувалися прогресивно налаштовані студенти [7, 86].

В Швейцарії він мав змогу спілкуватися з російськими та українськими емігрантами-революціонерами. Особливо зблизився Подолинський із П.Л. Лавровим та Г.О. Лопатіним, з якими познайомився вже в Парижі. У серпні 1872 р. на лондонській квартирі Ф. Енгельса за посередництвом Лаврова, Сергій Андрійович познайомився з К. Марксом [11, 201].

Потрібно зазначити, що марксистська теорія мала значний вплив в духовному житті XIX ст. В програмному документі «Маніфест

Комуністичної партії» було репрезентовано нове світорозуміння, яке безпосередньо стосувалося соціального життя. Поширення ідеології марксизму в Україні відбувалося в умовах розчарування частини народників у ставці на революційний потенціал селянства. Марксизм певною мірою продовжував ідеї народницького соціалізму та традиційну тактику народників. Справедливість, рівність, свобода лежали не тільки в основі марксистського ідеалу, а й були базовими цінностями селянського общинного соціалізму. Спільними були й форми та методи досягнення поставленої мети – народна революція, тільки марксизм робив ставку на пролетаріат, а народництво – на селянство.

В цей час П. Лавров готує видання журналу «Вперед!» і Подолинський стає активним помічником революціонера в цій справі. Зокрема, Сергій Андрійович бере на себе матеріальні затрати. Крім цього, С. Подолинський намагається налагодити розповсюдження журналу в Росії, залучити до видавництва революційну молодь тощо. З цією метою він неодноразово нелегально виїздив в Російську імперію, відвідував Галичину, Швейцарію, Німеччину.

За ініціативою С. Подолинського в лютому 1873 р. в Цюріху були проведені збори, присвячені пам'яті Т.Г. Шевченка, на яких він виступив з промовою. Ім'я Тараса Шевченка було відоме Подолинському ще з часів навчання у Київському університеті. В своїх працях він неодноразово підносив творчість українського пророка [11, 201]. У роботі «Нігілізм в Росії» Подолинський так характеризував Тараса Шевченка: «Шевченко ... в силу свого походження і умов життя мав всі необхідні передумови для того, щоб стати поетом народним, демократичним і соціалістичним. І він їх широко використав. Тарас Шевченко – єдиний великий поет України, і саме він відтворив той демократичний і незалежний рух у тій країні, проти якого російський уряд бореться такими крайніми заходами. Тарас Шевченко має вирішальний вплив на український рух. Не знайдеться жодного щирого українського патріота, навіть серед найконсервативніших за своїм становищем і симпатіями, який не визнав би демократії, і з цього погляду демократичний характер українського народу був поставлений Шевченком поза сумнівом» [13, 159].

Потрібно зазначити, що в революційному русі точилася постійна дискусія між представниками різних течій, зокрема, між прихильниками радикальних та поміркованих методів. Відсутність єдності та

невизначеність відштовхнули Подолинського від впередівців, і в 1874 році він переїздить до Парижа з метою продовження навчання.

На 1874-1875 рр. припадає пік так званого «ходіння в народ» на терені Російської імперії. Справа в тому, що царський уряд, знаючи про прогресивні настрої молоді, яка навчалася у Цюріху, видав указ, за яким зобов'язав студентів повернутися на батьківщину з метою припинення поширення революційних ідеалів. Таким чином, молоді революційно налаштовані люди масово розпочали просвітницько-пропагандистську кампанію серед населення.

Потрібно зазначити, що в Європі своєрідна мода та інтерес до фольклору, повсякденного життя людей, що проявлялися у мистецтві та наукових студіях, з'явилася ще на початку XIX ст. Ці зміни у ставленні до народу були зумовлені подіями Великої Французької революції, коли маси простих людей заявили про себе як про рушійну силу історії, що визначає не лише перемогу революції (Париж), а й її поразку (Вандея).

До походу приєднується і С. Подолинський. В своєму рідному селі Ярославці він засновує школу, яка одночасно була й лікарнею. Вдень Сергій Андрійович приймав хворих з усього повіту, а ввечері вчителював. Школа-лікарня була відкрита без дозволу властей. За свідченням аноніму, «йому [Подолинському] подібні штуки сходять з рук: аристократичні зв'язки і йому одному властивий такт допомагають йому в даному випадку. Безперечно нікому іншому це не обійшлося би даром» [1, 47].

Дійсно, «похід в народ» 1874-1875 рр. закінчився невдало та обернувся для багатьох арештами, зокрема, йдеться про добре відомий «суд 50-ти» тощо. Тепер інтелігенція виступала із закликом оселятися серед народу, поступово готувати його до революції, а також вивчати життя простолюдинів (як виявилось, народники не змогли знайти спільну мову із населенням: вони просто не знали справжнього життя українців).

В Україні Подолинський не обмежився лише справами школи. Одночасно він намагається налагодити співпрацю з українськими революційними та ліберальними колами з метою організації національної соціально-демократичної партії. Він переховує та поширює нелегальну літературу (зокрема, журнал «Вперед!» П. Лаврова).

Вчений під час перебування в Україні вливається в роботу Київської громади. Так, в лютому 1873 р. зусиллями діячів старої

громади в Києві було відкрито Південно-Західний відділ імператорського Російського Географічного товариства, що насправді став легальним науковим осередком, який розгорнув інтенсивні дослідження в галузі українознавства та науково обґрунтував національну самобутність українського історичного та культурного процесу. В товаристві активно працювали українські вчені й діячі культури (В. Антонович, М. Драгоманов, І. Лучинський, О. Кістяківський, М. Зібер, П. Чубинський, Ф. Вовк, М. Старицький, М. Лисенко та інші), серед яких був і С.А. Подолинський [9, 66]. Потрібно зазначити, що на даному етапі Подолинський фактично переорієнтовується на прихильника українського націоналістичного руху. Його позиція була відповіддю на численні утиски царського уряду в сфері національної політики.

1876 рік стає поворотним у житті вченого. Перебуваючи в Києві, Подолинський працює в денному притулку для дітей та викладає на курсах медсестер. Саме тут він познайомився зі своєю майбутньою дружиною. Проте в цьому ж році влада почала активний наступ на українство: було закрито Південно-Західний відділ Географічного товариства, на базі якого працював вчений, газету «Київський телеграф», кореспондентом якої був Подолинський. Внаслідок Ємського указу в цьому році більшість національно свідомих діячів культури та науки України змушені були мігрувати за кордон. Фактично так вчинив і Сергій Андрійович: одружившись в 1877 р. на Наталії Андрєєвій він виїхав на постійне місце проживання до Франції.

Російський дослідник В. Чесноков, який вивчає науковий доробок С. Подолинського, приходять до висновку, що вже на початку 1878 р. Сергій Андрійович відходить від марксистської точки зору щодо класової боротьби як рушійної сили соціального розвитку. В цей час Подолинський переконаний, що для утвердження соціалістичної свідомості потрібно декілька поколінь розвитку думки і що якщо перемога соціалізму вимагає смерті декількох сотень людей, то краще почекати і готувати перемогу соціалізму мирним шляхом. Рушієм прогресу людства стає не боротьба класів, а творча діяльність людей, яка спрямована на накопичення перетвореної сонячної енергії для задоволення потреб соціуму. Для процесу створення характерні співпраця, солідарність, кооперація та взаємодопомога, а не революційна боротьба. На думку Чеснокова, це нове природниче

наукове обґрунтування майбутнього соціалістичного суспільства і стало однією із причин замовчування праць Подолинського в радянський час [7, 89].

Одним із найважливіших завдань, яке ставив перед собою Подолинський ще під час проживання на батьківщині, було видавництво українського революційного журналу на кшталт лавровського «Вперед!». Ідея Подолинського знайшла підтримку серед громадівців: так, вже у 1875 р. членами громад був обраний «Комітет дванадцяти на Подолі», який обговорював питання організації закордонного журналу. У складі цього Комітету був і Сергій Андрійович. Проте громадівці не змогли знайти спільної мови щодо ідейного спрямування майбутнього видання [14, 38].

Наприкінці 70-х рр. громадівці-мігранти повернулися до цього питання. Жорсткі утиски влади зумовили гостру потребу у започаткуванні вільноукраїнської преси. Так, вже в 1880 р. вийшов перший номер часопису «Громада» у Женеві, який упорядкували М. Драгоманов, С. Подолинський та М. Павлик. В цьому номері була вміщена програма «Громади» за авторством Сергія Подолинського, яка відображала прагнення українських громадських діячів у політичній, економічній та культурній сферах. Потрібно зазначити, що програма часопису була опублікована французькою мовою у III томі «Історії соціалізму» та англійською в США в «Анналах Української вільної академії наук» [15, 14].

Відомо, що М. Павлик, С. Подолинський та М. Драгоманов спільно видали всього два номери «Громади». На жаль, суперечності у поглядах між Драгомановим і Подолинським, що мали місце ще до прийняття програми «Громади», небули розв'язані, що, нарешті, не могло не призвести до розриву між ними [16, 175]. Проте на сторінках журналу були опубліковані статті Подолинського, що дають змогу більш детально окреслити його суспільно-політичну позицію.

Таким чином, під кінець 1881 р. Сергій Подолинський залишився наодинці на ідейному та політичному роздоріжжі: він розійшовся з Лавровим, Драгомановим, засуджував виродження народництва в лібералізм, відкидав тактику індивідуального терору. Не виправдало надій Подолинського й вбивство Олександра II. Тим не менш Сергій Андрійович продовжував шукати шляхи вирішення соціальних проблем своєї батьківщини [1, 54].

Література

1. Корнійчук Л.Я., Мешко І.М. Економічні погляди С. А. Подолинського. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 192с.
2. Злупко С.М. Сергій Подолинський – вчений, мислитель, революціонер. – Львів: Каменяр, 1990. – 192с.
3. Пащук А.І. Роль С. А. Подолинського в розвитку революційного демократизму на Україні // Філософська думка, 1970. - №1. – С. 90-99.
4. Рудько М. П. Видатний український революціонер-демократ і вчений (До 120-річчя народження С.А. Подолинського) // Український історичний журнал. – 1970. - №7. - С.122-127.
5. Сергій Подолинський. Листи та документи / Упорядники: Р. Сербин, Т. Слюдікова. Центральний державний історичний архів, м. Київ. – К., 2002. – 422с.
6. Кратко М. Шляхи до стійкого розвитку: коротко про те, як їх собі уявляв новатор науки Сергій Подолинський // Науковий світ. – 2000. - №12. - С. 4-9.;
7. Чесноков В.С. Эволюция природы и человека в трудах С.А. Подолинского // Вопросы истории. – 2010. - №5. – с. 85-97.
8. Шендеровський В. Нехай не згасне світ науки / Ред. Е. Бабчук. – К.: Рада, 2003. – 410с.
9. Доценко О.Г., Іванова Л.Г. Український суспільно-політичний рух у другій половині ХІХ ст. – Навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. – К.: КиМУ, 2010. – 268с.
10. Литвин В. Історія України: Підручник. 2-ге доопрацьоване та доповнене видання. – К.: Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2008. – 815с.
11. Пшеничний М. Мислитель С. А. Подолинський // Пшеничний М. Історичні постаті Черкащини. – Черкаси: Сіяч, 1994. – 208с.
12. Злупко С.М. Відкриття С. А. Подолинського // Аксіоми для нащадків: українські імена у світовій науці: Збірник нарисів./ Упорядник і передм. О.К. Романчука. – Львів: Львівська історично-просвітницька організація «Меморіал», 1992. – 544с.
13. Історіографічні дослідження в Українській РСР. – Вип. 1. – К.: Вид-во «Наукова думка», 1968. – 276с.
14. Подолинський С.А. Вибрані твори/ [Упорядк., передмова і прим. Корнійчук Л.Я.]; Київський національний економічний університет. – К.: КНЕУ, 2000. – 326с.
15. Остропольська М.В. М.І. Павлик і С.А. Подолинський: ідейні взаємозв'язки // Грані. - №5 (73). – 2010. – С.13-16.
16. Корхова О. Є. місце і роль С. А. Подолинського в історії національно-визвольного руху ХІХ ст. // http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gumiiiv2010_19170-176

В статтє исследується важный аспект формирования мировоззрения выдающегося украинского ученого С. Подолинского – его общественно-политическая деятельность.

Ключевые слова: С. Подолинский, общественно-политическая жизнь, марксизм, народничество, общество.

The article researches the important aspect of forming of world view of the prominent Ukrainian scientist S. Podolinskiy– his social and political activity.

Keywords: *S. Podolinskiy, social and political life, Marxism, socialism, Society.*

Марцінишин Ю. Д. – завідувачий Науково-дослідним центром «Духовно-екологічне забезпечення здоров'язбереження та життєдіяльності людини» науково-дослідного Інституту духовного розвитку людини кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Київ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Г.П. Шевченко

УДК 378.6.035.6

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЛЦЕЇСТІВ ЯК ДУХОВНО-МОРАЛЬНА ПРАКТИКА

С.В. Міщенко

Стаття присвячена проблемі патріотичного виховання учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Ключові слова: *патріотизм, патріотичне виховання, духовні цінності, учні професійно-технічних навчальних закладів, позакласні виховні заходи.*

Героїко-патріотичне виховання дітей та молоді визнано в Україні пріоритетним напрямом державної політики. Завдання і зміст цієї роботи визначені Законом України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років» від 20.04.2000 року та цілої низки указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України.

Так, в Указі Президента України № 1013/2005 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» зазначалося: «Опрацювати і забезпечити реалізацію заходів щодо: докорінного поліпшення виховної роботи з дітьми, учнівською та студентською молоддю на основі традицій і звичаїв українського народу, вивчення його історичної та культурної